

ОСВІТА ЯК ЦІЛІСНИЙ ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 46(3), с. 37–42

Аналізується інтеграційно-комунікаційна роль сучасної освіти в системі взаємин людини і суспільства. В центрі уваги – фактори та механізми, що зумовлюють такий взаємозв'язок.

Сучасна освіта, її розвиток, вдосконалення істотно залежать від низки факторів і процесів загальносвітового, загальнолюдського характеру. Так, відомі українські вчені В. Андрущенко, М. Головатий, В. Кремень, В. Соловійов, В. Судаков, Ю. Сурмін та ін. вважають, що процеси розвитку освіти в світі загалом в ХХІ ст. детерміновані (зумовлені) трьома основними (домінуючими) факторами: глобалізація, інтернаціоналізація і європеїзація. Ці фактори, однак, по-різному даються знаки в окремих країнах світу, тобто на регіональному рівні.

Спробуємо стисло пояснити специфіку таких виявів:

а) глобалізація. Примусила всі країни світу будувати достатньо відкриті, демократичні, прозорі системи освіти;

б) інтернаціоналізація. Висунула потребу формувати мобільні системи вищої освіти і наукової діяльності. Яскраві приклади в цьому демонструють такі відомі виші, як Гарвард, Страсбург, Сорбона та ін.

Інші фактори головним чином похідні від двох названих вище.

Відповідно до цього є різні обґрунтування реальних потреб реформування освіти сьогодні. Так, українські вчені В. Судаков, М. Алієв, Д. Акімов, А. Дамиров у своїй спеціальній публікації “Освіта як спеціалізована інституціональна система перехідного суспільства: функціональні компоненти і рівні”

серед основних складових, що викликали необхідність здійснення у ХХ–ХХІ ст. освітніх реформ у глобальному масштабі, називають:

– демографічний вибух в кінці 40-х рр. ХХ ст., в результаті якого лише за період 1960–1975 рр. чисельність студентів у світі зросла в 3 рази;

– різке збільшення наукової інформації, що істотно ускладнило селекцію, переробку і збереження нових знань;

– посилення масштабів виробничої мобільності, що було зумовлене появою нових професій і збільшенням запиту на кадри з більш високим рівнем освіти;

– зростання ролі науки і сучасних технологій в житті суспільства і окремої людини;

– розвиток засобів масової інформації і комунікації та посилення їх впливу на суспільні процеси;

– збільшення вільного часу завдяки досягненню науково-технічного і технологічного процесу;

– помітне підвищення рівня життя (навіть у слаборозвинених країнах);

– демократизація суспільного життя, особливо в країнах з економічно стабільним і політично стійким державним устроєм;

– збільшення середньої тривалості життя завдяки розвитку системи охорони здоров'я і поліпшення в деяких країнах якості і стабільності навколишнього середовища [7, 305, 306].

Такий перелік обставин, що спричинили світові зміни і трансформації в світі в цілому, вважаємо сповна достатніми і ґрунтовними.

Найперше вкажемо на складність реформаційних процесів у світі, зумовлених глобалізацією. Так, відомий болгарський економіст, професор Б. К. Боянов, на нашу думку, вірно пише про те, що “Глобализация определяется как вовлечение всего мира в открытую систему финансово-экономических, общественно-политических и культурных связей на базе новейших коммуникационных и информационных технологий” (російською мовою) [3, 85].

Вказаний автор нагадує про термін “макдоналізація вищої освіти”, який став надто популярним після виходу книги Рітцера “Макдоналізація суспільства” [9]. Б. Боянов з цього приводу пише: “Процес макдоналізації, який у розвинутих країнах зачепив усі громадські сектори, володіє відносно повільним дегуманізуючим і деградуєчим ефектом. У країнах з обмеженими економічними ресурсами і виснаженим людським потенціалом захоплення макдоналізацією прискорює громадську деградацію” [2, 86].

Інший дослідник Дж. Пантон вважає, що макдоналізація спричиняє розчарування освітою. Вона робить освіту не так привабливою, і молодь нею не зацікавлена в такій мірі, в якій це має відповідати державам, суспільствам в постіндустріальну епоху [8].

Є немало вчених, які звертають увагу на істотні метаморфози щодо взаємин в умовах глобалізації освіти і бізнесу. Так, відомий болгарський вчений П. Лупанакі пише про те, що “і освіті, і бізнесу необхідна ринкова інфраструктура” [6]. Тобто освіта розглядається сьогодні і поціновується як невід’ємна складова ринкової економіки як такої. Інакше кажучи, освіта є складовою ринку, виступає як економічна засада і продукт.

Видатний український політолог В. М. Бебик зазначає, що “систему освіти глобального суспільства можна розглядати як інтегральну сукупність освітніх структур, відносин, діяльності та свідомості, що забезпечує відтворення і розвиток інтелектуального потенціалу планетарного суспільства” [2, 20].

Пропонуючи розглядати освітню діяльність як глобальну, національну, регіональну, місцеву і колективну, В. Бебик подає складну (треба окремо аналізувати), але цікаву структурно-функціональну схему системи освіти глобального суспільства (див. рисунок).

В умовах світової глобалізації, інтеграції наукові знання підвладні багатьом вирішальним процесам, що пов’язані з наукою, інформацією. Вкажемо на ті з них, які є основоположними, першочерговими:

1. Математизація, кібернетизація, технізація різних наукових сфер, економіки. Математизація забезпечує спільність наукових принципів і законів на основі спільності математичних понять і є одним із давніх шляхів інтеграції наукових знань. Як зазначав А. Рей, математика розкриває відношення між речами з точки зору порядку, числа і довжини. Методи математики сьогодні широко впроваджуються в багатьох дисциплінах. “Математизація знань, — зазначав російський дослідник М. Г. Чепіков, — не тільки приводить до підвищення теоретичного рівня науки, а й якісно збагачує системи їхніх понять, надаючи їм часом загальнонаукового характеру”. Це, безперечно, сприяє інтеграції науки та наукових знань. Цей процес характерний для великої кількості країн світу.

2. Узагальнення й ущільнення, стиснення й акумуляція наукової інформації як наслідок формування в окремих галузях узагальнених теорій, розвитку міжнаукових теорій, утворення метатеорій та метанаук, створення наукової картини світу. При цьому часткові закони, поняття та теорії переходять у ранг так званих загальних, даючи змогу пояснити велику кількість конкретних властивостей і зв’язків. Так, теорія систем, побудована на основі принципів, характерних для багатьох галузей наук (відповідність, інваріантність, простота тощо), є найзагальнішою інтеграційною теорією. За задумом її творців (Л. Берталанфі, А. Рапопорт), теорія систем мала слугувати засобом аналізу різноманітних об’єктів природи, бути системою для виявлення в них спільних властивостей.

3. Уніфікація конкретної наукової інформації, мови науки та її понятійно-категорі-

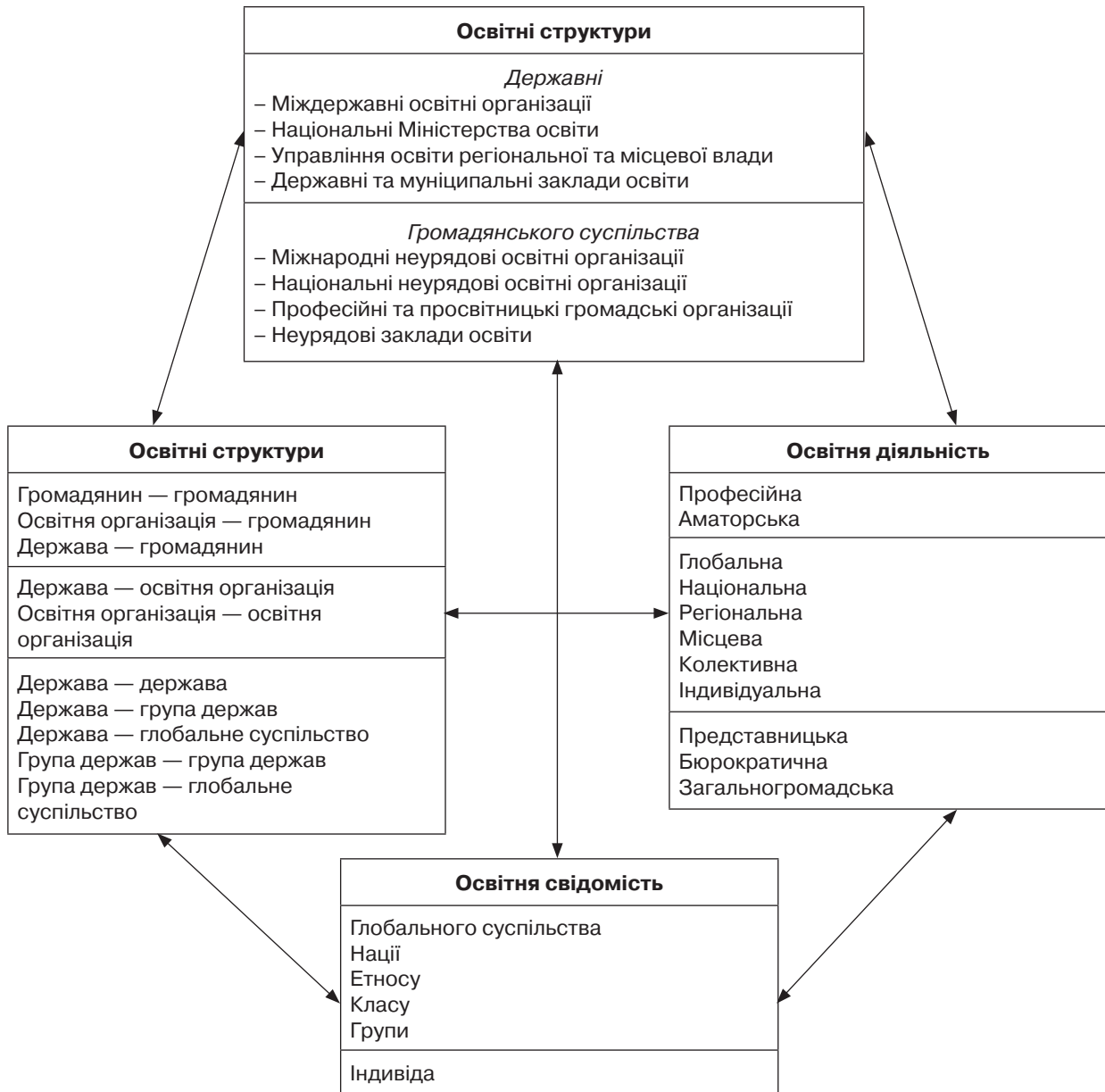

Рис. Структурно-функціональна схема системи освіти глобального суспільства

ального апарату. Внаслідок уніфікації деякі поняття окремих наук перетворюються у загальнонаукові або філософські (наприклад, система, елемент, структура, інформація, ентропія тощо). Такий процес є надто помітним та інтенсивним саме у XXI ст.

4. Створення та використання загальних теоретичних методів дослідження (моделювання, статистичного, системно-структурного та ін.). У процесі розвитку методи та теорії одних наук асимілюються іншими, що

пов'язано зі зміною змісту та структури взаємодіючих наук, змінюються і збагачуються предмети їхнього дослідження. Такий процес прослідковується у системах освіти багатьох, однак найперше країн постіндустріального стану розвитку.

5. Внутрішня інтеграція, розроблення її комплексних напрямів. Вимога єдності науки та наукових знань впливає із самої природи філософського пізнання і має об'єктивну основу, яка виявляється в єдності матері-

ального світу, всебічних зв'язках явищ і процесів, що відбуваються в природі. Наука, по суті, це внутрішнє єдине ціле. Її розподіл на окремі галузі зумовлений не стільки природою, скільки обмеженістю людського пізнання. Насправді існує безперервний ланцюг від фізики і хімії через біологію і антропологію до соціальних наук, ланцюг, який в жодному місці не може бути розірваний, хіба що лише безпідставно.

6. Діалектизація науки, посилення взаємодії філософії та конкретних наук. Успішне подолання бар'єрів, які склалися між окремими галузями науки, вироблення цілісного погляду на досліджувані об'єкти світових різнорівневих освітніх систем потребує застосування діалектичного способу мислення, спрямованого на встановлення всебічних зв'язків, явищ і процесів об'єктивної дійсності, на здобуття синтезованих знань про об'єкти, на широке теоретичне узагальнення, яке руйнує сталі межі між різноманітними підходами до проектування освітніх систем.

Серед вчених Європи, зокрема, є немало і таких, хто не сповна поділяє стратегію і безпосередні процеси глобалізації і їх впливу на Болонський процес. З великої кількості спеціальної літератури (зокрема, україномовної, російськомовної) особливо виділимо колективну працю, підготовлену в Міжрегіональній Академії управління персоналом (Україна, м. Київ): "Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: кол. моногр. — К.: МАУП, 2005. — 320 с." [4]. В ній висвітлюються проблеми методології і методики дослідження особливостей становлення європейського освітнього простору в контексті тенденцій глобалізації і Болонського процесу. Окремо досліджуються і аналізуються стратегічні, тактичні та технічні аспекти входження України до європейського і світового освітнього простору, а також проблеми вдосконалення стандартів національної вищої школи і запровадження сучасних освітніх технологій.

У передмові до монографії відомий український політолог В. М. Бебик, зокрема, пише: "Якщо розглядати необхідність запровадження єдиних кількісних і якісних стандартів, що

визначають економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші умови життя людства, потрібно усвідомити виняткову важливість у цьому контексті освітньої сфери суспільства. Саме освітня сфера стає ключовою у глобальному суспільстві, оскільки становить головну передумову здійснення глобалізаційних перетворень в усіх інших сферах життя суспільства.

І йдеться не лише про запровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій, які докорінно змінюють зміст і форми виробничої та духовної діяльності людини.

Проблеми структурної побудови та самоорганізації глобального суспільства потребують принципово нових якісних освітньо-технологічних та психолого-педагогічних підходів до підготовки кадрів, забезпечення соціально-економічних та організаційно-правових умов функціонування як глобальної освітньої сфери, так і її національних сегментів, що дедалі більшою мірою стають взаємозалежними і наближаються один до одного за кількісними та якісними параметрами" [4, 7].

Сучасні постіндустріальні, інформаційні суспільства характеризуються принципово іншим характером існування, вияву інформації загалом. В таких суспільствах домінуючою ролі набувають такі специфічні особливості:

- розв'язано проблему інформаційної кризи (суперечності між інформаційною лавиною та інформаційним голодом);
- забезпечено пріоритет інформації порівняно з іншими ресурсами;
- головною формою розвитку стає інформаційна економіка;
- застосування інформаційних технологій набуває глобального характеру;
- формується інформаційний простір всієї людської цивілізації;
- реалізується вільний доступ кожної особи до світових інформаційних ресурсів.

Український політолог М. Ф. Головатий наголошує на тому, що одним із важливіших є соціальний аспект освіти. Він пише:

"Вища школа — це не просто система освіти, професійної підготовки громадян, засіб їх

соціалізації. Вища школа в Україні — єдина по-справжньому дієва система соціального захисту, збереження стабільності суспільства, оскільки тисячі молодих людей, які неспроможні нині вирішити свої соціальні проблеми і які потенційно мали б поповнювати маргінальні прошарки суспільства, — вчать, перебувають під контролем не лише колективів викладачів вищої школи, вихователів, а й держави, суспільства загалом. Додамо до цього й те, що саме заклади вищої освіти, приймаючи молодих громадян на навчання, створюють ті вкрай необхідні робочі місця, яких бракує на виробництві. Бодай тимчасово, але це так само засіб збереження соціальної стабільності. Іншими словами, вирішується проблема зайнятості, що за інших обставин змусила б тисячі соціально міцних, радикально налаштованих молодих людей вийти на вулиці, а то й під стіни урядових, владних структур” [1, 12].

Відомі українські соціологи (м. Харків) розглядають освіту дещо по-іншому, в культурологічному плані, як один із важливіших факторів прогресу культури. Вони виділяють:

- діяльнісний аспект, аналіз освіти (мета, зміст, організація освіти);
- технологічний аспект (аналіз методів, способів, процедур здійснення освіти);
- відтворюючий аспект освіти (відтворення і поглиблення знань) [1, 73].

Врешті в соціологічному плані важливо брати до уваги, що освіта величезною мірою є базисом культури. Саме тому провідні країни світу саме за рахунок освіти будь-що намагаються утвердити свій статус, авторитет. Так, в арсеналі засобів США по ствердженню свого авторитету одним із дієвих засобів є концепція так званої “м’якої сили” (soft power), авторство якої належить Дж. Наю — бувшому заступнику міністра оборони США, професору Гарвардського університету. “М’яка сила країни, — підкреслює цей американський вчений, — базується на привабливості її культури, внутрішніх політичних і суспільних цінностях, а також стилі і суті її зовнішньої політики”.

Формулюючи і обстоюючи свою концепцію “м’якої сили”, Дж. Най велику увагу

приділяє саме системі освіти, її реалізації в процесі зовнішньополітичної діяльності США.

Аналогічно подібну ситуацію маємо і в зовнішньополітичній діяльності Росії стосовно України. Культура, мова, освіта тут є складовими такої “м’якої сили”. Саме освітній дискурс, — зазначає М. Лебедева, — як важливіший елемент регіонального і світового політичного дискурсу “стає полікультурноутворюючим фактором світової політики, тобто фактором, що задає напрям світовому політичному розвитку” [5, 70]. Інакше кажучи, освіта сьогодні стає найважливішим фактором міжнародної політики загалом.

Література

1. Болонський процес: перспективи і розвиток в контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти: монографія / за ред. В. М. Бебика. — К.: МАУП, 2004. — 200 с.
2. Боянов Б. К. Парадигми перемен в сфері вищого образования // Діалог цивілізацій: роль і місце латентних структур в управлінні світом: матер. III Всесвітньої конф. (Київ, 28 трав. 2004 р.). — К.: МАУП, 2005. — С. 85–113.
3. Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 17–18 квіт. 1996 р. — Ч. 1–4. — К., 1996.
4. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: кол. моногр. — К.: МАУП, 2005. — 320 с.
5. Лебедева М. Политикообразующая функция высшего образования в современном мире / М. Лебедева // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2006. — № 10. — С. 132–141.
6. Лупански П. Этюды по экономике и анализ на образование / П. Лупански и др. — София: КИУ, 1998. — 432 с.
7. Судаков В. И. Образование как специализированная институциональная система переходного общества / В. И. Судаков, М. С. Алиев, Д. И. Акимов та ін. / Уклад. В. І. Судаков, М. В. Туленков // Соціологічна наука і освіта в Україні: зб. наук. пр. — К.: МАУП, 2000. — 403 с.
8. Panton J. Mc. Education — and Bits on the Side / J. Panton // Spiked — Culture. — 2001. — July 18.
9. Ritzes G. The Mc. Donaldization of Society / G. Ritzes. — Newburd Park: Pine Forge Press, 1993.

Сучасні світові глобалізаційні, інтеграційні та інші процеси істотно підвищують роль і значення освіти в розвитку людини, вдосконаленні її найтісніших зв'язків із суспільством.

Современные мировые глобализационные, интеграционные процессы существенно повышают роль и значение образования в развитии человека, совершенствовании его самых тесных связей с обществом.

The modern world of globalization, integration and other processes significantly increase the role and importance of education in human development, improving its close relations with the public.

Надійшла 9 червня 2015 р.